

Kenan Malik

Zadnja križarska vojna

V sprevrženih možganih Andersa Breivika je bilo njegovo lansko morilsko divjanje po Oslu in Utoyi začetek vojne za obrambo krščanske Evrope. Ne verske vojne, temveč kulturne, namenjene obrambi tistega, kar je Breivik imenoval evropska “kulturna, družbena, identitetna in etična platforma”. Le največji psihopati lahko imajo kakršno koli razumevanje za Brevikovo morilsko besnenje. Vendar ima misel, da je krščanstvo temelj zahodne kulture, njenih političnih idealov in etičnih vrednot ter da krščansko Evropo ogrožata po eni strani islam in po drugi “marksistični kulturniki”, številne privrženice. Po njihovem mnenju bo razkroj krščanstva neizogibno povzročil razkroj zahodne kulture in propad moderne, liberalne demokracije.

Trditve o “muslimanskem prevzemu” Evrope imajo sicer številne zagovornike, naletele pa so tudi na ostre ugovore. Kljub vsemu misel, da je krščanstvo kulturni in etični temelj zahodne kulture, velja za skoraj samo-umevno, in to ne samo med verniki. Pokojna Oriana Fallaci, italijanska pisateljica, ki je morda bolj kot vsi drugi zagovarjala idejo “Evrabije”, se je imela za “krščansko ateistko” in vztrajno trdila, da samo krščanstvo Evropi zagotavlja kulturni in intelektualni branik pred islamom. Britanski zgodovinar Niall Ferguson se ima za “nepopoljšljivega ateista”, in vendar je zaskrbljen zaradi razkroja krščanstva, kar onemogoča “kakršen koli verski odpor” do skrajnega islama. Neverujoča Judinja Melanie Phillips v svoji knjigi *Na glavo obrnjeni svet* trdi, da “krščanstvo neposredno in neutrudno napadajo tisti, ki želijo uničiti temeljne vrednote zahodne kulture.”

Krščanstvo je bilo vsekakor talilni lonec, v katerem so se v zadnjih dveh tisočletjih razvile intelektualne in politične kulture zahodne Evrope. Vendar trditev, da krščanstvo pooseblja “temeljne vrednote zahodne kulture” in da usihanje krščanstva neizogibno pomeni tudi usihanje liberalnih demokratičnih vrednot, močno poenostavlja tako zgodovino krščanstva kot korenine modernih demokratičnih vrednot, poleg tega pa zanemarja pogoste napetosti med “krščanskimi” in “liberalnimi” vrednotami.

Kršćanstvo je morda res ustvarilo izrazito etično tradicijo, toda njegove ključne ideje, tako kot pri večini verstev, izvirajo iz kultur, iz katerih so se razvile. Zgodnje krščanstvo je bilo spoj starogrške misli in judovstva. Le za redke ideje, ki jih pogosto pojmujejo za izključno krščanske, to tudi v resnici velja.

Vzemimo za primer pridigo na gori, morda najvplivnejše krščansko etično besedilo. Etična krajina, ki jo je v njej skiciral Jezus, je bila že znana. Zlato pravilo – “ne stori drugemu tistega, kar nočeš, da bi drugi storili tebi” – ima dolgo zgodovino, na to misel napeljujejo babilonski in egipčanski verski predpisi, preden so se v polnosti razvili v grških in judovskih besedilih (medtem ko se je neodvisno pojavilo tudi v konfucianizmu). Vztrajanje pri kreposti kot nečem, kar je dobro že samo, odločenost nastaviti še drugo lice, poziv, naj s tujci ravnamo kot z brati, trditev, da je prava vera vsaj tako pomembna kot krepostno dejanje – vse te ideje so bile pomembne že v grški stoični tradiciji.

Nasprotno je bil morda največji prispevek krščanstva k zahodni tradiciji tudi najpogubnejši: ideja o izvirnem grehu, prepričanje, da je vsak človek zaznamovan z Adamovo in Evino neubogljivostjo do Boga, ker sta jedla z drevesa spoznanja dobrega in zla. Ta razlaga je kriva za mračen pogled na človeško naravo: po krščanski tradiciji ni mogoče, da bi človek sam od sebe delal dobro, kajti njegov padec mu je uničil zmožnost in voljo biti etičen.

Zgodba o Adamu in Evi je bila seveda prvotno judovska basen, vendar so jo Judje razumeli drugače kot kristjani. Tako v judovstvu kot v islamu je prestopek Adama in Eve greh, ki obremenjuje njuni duši in ne pokoplje človeštva v celoti. Adam in Eva sta bila kot otroka v rajskem vrtu. Ker sta jedla z drevesa spoznanja, sta morala prevzeti odgovornost zase, za svoje odločitve in vedenje. V judovstvu to ni “padec”, temveč “dar” – dar svobodne volje.

Zgodba o Adamu in Evi je bila torej prvotno basen o izražanju svobodne volje in sprejemanju etične odgovornosti. Sprevrkla pa se je v zgodbo o neuresničljivosti svobodne volje in omejitvah, ki jih prinaša etična odgovornost. S tako preobrazbo pomena, ki ga je pridobil prestopek Adama in Eve, si je krščanstvo morda zagotovilo velikanski vpliv, z mračnim pojmovanjem človeške narave, ki je prevladalo v zahodnem etičnem razmišljanju, pa je postalo talilni lonec, v katerem je ta misel dozorela. Mračna podoba človeške narave je prvič naletela na odpor šele v razsvetljenstvu.

Ključna etična načela krščanske tradicije so izposojena od poganskih filozofij, poleg tega pa je ta tradicija nastala v enaki meri kljub napotom krščanskih cerkva kot zaradi njih. Po padcu rimskega cesarstva

zaradi barbarskih vdorov v četrtem in petem stoletju je bila krščanska duhovščina edina v zahodni Evropi, katere pripadniki so bili pismeni, Cerkev pa edina pokroviteljica učenosti. Toda če je Cerkev ohranjala sestavine te kulture pri življenju, so cerkveni voditelji dvomili o vrednosti znanja med pogani. "Kaj imata skupnega Atene in Jeruzalem?" je vprašal Tertulij, prvi pomembni teolog, ki je pisal v latinščini. Verujoči kristjani so se toliko ukvarjali z zahtevami onega sveta, da se jim je študij narave, zgodovine ali filozofije zdel skoraj sprevržen. "Naj bo kristjanom ljubša preprostost naše vere kot dokazovanje človekovega uma," je poudarjal Bazilij Cezarejski, vpliven teolog in redovnik iz četrtega stoletja. "Kajti posvečanje časa raziskovanju bistva stvari ne bi koristilo cerkvenemu nauku."

Krščanska Evropa je v trinajstem stoletju znova odkrila grško tradicijo, še zlasti Aristotela, in to je pripomoglo k preoblikovanju evropske intelektualne kulture. Navdihnili je delo Tomaža Akvinskega, morda največjega med krščanskimi teologi, in omogočilo, da je razum znova prevzel osrednjo vlogo v evropski filozofiji.

Toda kako je krščanska Evropa znova odkrila Grke? Sprva s posredovanjem muslimanskega cesarstva. Medtem ko se je krščanska Evropa sprijaznila z "mračnim vekom", je v islamskem svetu cvetela intelektualna tradicija, sijajna kot prej v antičnih Atenah in pozneje v renesančnih Firencah. Z odkritjem in prevodi Aristotela, Platona, Sokrata in drugih grških filozofov se je začela zlata doba islamske znanosti.

Arabski učenjaki so temeljito preobrazili astronomijo, izumili algebro, pomagali razviti sodobni decimalni sistem števil in uvedli osnove optike. Filozofija pa je bila morda še pomembnejša od znanosti. Racionalistična tradicija islamske misli je dosegla vrh z deli Avicenne in Averroesa, čeprav se ju na zahodu danes komajda spominjajo.

Vendar sta bila njuna vloga in vpliv, še zlasti za judovsko-krščansko tradicijo, izjemna. Predvsem Averroes, največji muslimanski razlagalec Aristotela, je imel veliko večji vpliv v judovski in krščanski veri kot v islamu. S posredovanjem Averroesa (v arabskem svetu poznane pod imenom Ibn Rušd) so evropski učenjaki znova odkrili Aristotela in njegove razlage so vplivale na množico filozofov od Majmonida do Tomaža Akvinskega.

Kristjani tistega časa so prepoznali pomembnost muslimanskih filozofov. Dante je v *Božanski komediji* postavil Averroesa med največje poganske filozofe, katerih duše ne bivajo v peklu, temveč v vicah: "So tod, ker milostna so jim nebesa". Ena najslavnejših Rafaelovih slik, *Atenska šola*, je freska na stenah Apostolske palače v Vatikanu in na njej so naslikani največji svetovni filozofi. V skupini slavnih grških filozofov stoji tudi Averroes.

Vendar je danes ta dolg skoraj popolnoma pozabljen. Islam si največkrat predstavljamo kot nekaj ograjenega, omejenega, sovražnega razumu in svobodni misli. Taka je postala večina islamskega sveta. Toda ostaja dejstvo, da je znanost iz zlate dobe islamske misli pripomogla k nastanku temeljev evropske renesanse in revolucije v znanosti. Nič od tega se ni zgodilo v muslimanskem svetu, toda brez njega se morda ne bi zgodila ne prva, ne druga.

Če je bila zgodovina renesanse in revolucije v znanosti vnovič napisana zato, da bi poudarila mitološko "krščansko Evropo", to velja tudi za odnos med razumom in vero v razsvetljenstvu. Tisto, kar zdaj pogosto imenujemo "zahodne vrednote" – demokracija, enakost, strpnost, svoboda govora in tako naprej – so pretežno pridobitve razsvetljenskega sveta in časa po njem. Seveda nikakor niso "zahodne", temveč splošne; zahodne so le po naključju, zaradi zemljepisne lege in zgodovine.

Razvila se je živahna razprava o odnosih med razsvetljenstvom in krščansko tradicijo. Ko sta se ideji krščanske tradicije in "zahodne kulture" spojili, razsvetljenstvo pa je začelo veljati za utelešenje zahodnih vrednot, so nekateri poskusili vključiti razsvetljenstvo v krščansko tradicijo. Trdijo, da razsvetljenske ideje strpnosti, enakosti in univerzalnosti izvirajo iz idej, ki so se v krščanski tradiciji uveljavile že prej. Drugi, ki močnejše dvomijo o zapuščini razsvetljenstva, poudarjajo, da so resnične liberalne, demokratične vrednote krščanske in da sta jih razsvetljenski radikalizem in svobodomiselnost le spodkopavala.

Obe tolmačenji sta napačni. Za začetek naj povem, da so številne med temi idejami v zgodovini nastale zunaj krščanske tradicije. Enako verjetna je trditev, da sta načeli enakosti in univerzalnosti grški ali krščanski. V resnici moderni ideji o enakosti in univerzalnosti nista ne grški ne krščanski. Ne glede na njun izvor sta značilna moderna pojma, posledica posebnih družbenih, političnih in intelektualnih tokov v modernem svetu.

Poleg tega bi bile velike osebnosti krščanske tradicije osuple ob tistem, kar zdaj imenujemo "zahodne" vrednote. Ameriški pisatelj Christopher Caldwell v delu *Razmišljanja o revoluciji v Evropi* zagovarja tezo, da je bilo priseljevanje muslimanov v Evropo nekakšna oblika kolonizacije, ki je ogrozila temelje evropske kulture. Vendar Caldwell tudi priznava, da je "tisto, kar neverujoči Evropejci imenujejo 'islam', zbirka vrednot, ki bi jih tudi Dante in Erazem pripoznala za svoje." Hkrati pa bi moderne pravice neverujočih, ki so zdaj "jedro evropskih vrednot," "zbegale Danteja in Erazma". Z drugimi besedami, ne obstaja enovit seznam evropskih vrednot, ki bi bil nad zgodovino in bi poenotil krščansko tradicijo v nasprotju z enovito zbirko brezčasnih, v skalo vklesanih islamskih vrednot.

“Krščanske” in “islamske” vrednote so zapletenejše in imajo bolj pisano zgodovino, kot slišimo danes, enako pa velja tudi za odnos med razsvetljenskimi idejami in verskimi prepričanji. Zgodovinar Jonathan Israel trdi, da pravzaprav poznamo dve razsvetljenski struji. Osrednji tok razsvetljenstva s Kantom, Lockom, Voltairom in Humom dobro poznamo in je zaslužen za javno podobo gibanja. Obstajalo pa je tudi radikalno razsvetljenje, ki so ga zagovarjali manj znani filozofi, na primer d'Holbach, Diderot, Condorcet in še zlasti Spinoza, ki je razsvetljenstvu dal srce in dušo.

Struji sta se razlikovali pri vprašanju, ali ima razum glavno vlogo v človekovem delovanju, kot so trdili radikalci, ali pa ga je treba omejevati z vero in tradicijo, kar je veljalo za prevladujočo strujo. Poskusi, da bi ta ohranila elemente tradicionalnega verovanja, so omejevali njeno kritiko družbenih reform in prepričanj. Po drugi strani pa so radikalci želeli slediti idejam enakosti in demokracije do logičnih zaključkov, kajti ker so zavrgli tradicionalno načelo od Boga zaukazanega reda, po Israelovem mnenju ni bilo nobene “smiselne alternative utemeljevanju etičnosti, političnega in družbenega reda s sistematičnim radikalnim egalitarizmom brez meja, razrednih ločnic in obzorij.”

Prevladujoče zmerno razsvetljenje je imelo veliko več podpore, uradnega priznanja in ugleda. V globljem pomenu pa se je izkazalo za manj pomembno kot radikalna struja. Tisto, kar Israel imenuje “paket temeljnih vrednot”, ki opredeljujejo modernost – strpnost, osebna svoboda, demokracija, rasna enakopravnost, spolna emancipacija in splošna pravica do izobrazbe –, pretežno izvira iz zahtev radikalnega razsvetljenstva. Razsvetljenski *philosophes* so bili večinoma verniki (čeprav ne nujno teisti) in njihova krščanska vera je vplivala tudi na njihove ideje. Vendar so tisto, kar zdaj imenujemo “zahodne vrednote”, verjetno gojili tako misleci, ki so zavračali krščansko tradicijo, kot tisti, ki so jo sprejemali.

Izpodbijanje mitov in zmot o krščanski tradiciji ne pomeni, da zanihamo osnovni značaj te tradicije (ali tradicij), pa tudi ne njihove vloge pri oblikovanju tistega, kar zdaj imenujemo “zahodna” misel. Vendar sta krščanska tradicija in z njo krščanska Evropa prej privid kot stvarnost. Zgodovina krščanstva, njegov odnos do drugih etičnih tradicij ter odnos med krščanskimi vrednotami in vrednotami moderne, liberalne, posvetne družbe sta veliko bolj zapletena, kot priznavajo zagovorniki trditve, da “zahodna kultura propada”. Ironija vsega tega je, da branilci krščanstva brenkajo na iste strune politične identitete kot islamisti, multikulturalisti in številni drugi -isti, ki jih ti branilci tako zelo sovražijo.

Razlog za ugovarjanje nespametnemu dviganju preplaha o propadu krščanstva ni to, da bi želeli pokopati mite o krščanski tradiciji, temveč

predvsem dejstvo, da tako zganjanje preplaha spodkopava prav vrednote, zaradi katerih potrebujemo krščansko Evropo, torej strpnost, enakopravnost, splošne pravice. Usihanje krščanstva ne bo nujno povzročilo propada teh vrednot, groba obramba krščanstva pred “barbarskimi hordami” pa morda bi.

Prevedla Dušanka Zabukovec

Tekst objavljamo po dogovoru z britansko revijo New Humanist in spletnim združenjem evropskih literarnih revij Eurozine, katerega člani smo.